

Krzysztof Koźbiał

Europejskie mikropaństwa w procesie integracji europejskiej. Przykład Liechtensteinu

Integracja Starego Kontynentu, dostrzegalna szczególnie w okresie powojennym, spowodowała m.in. powstanie organizacji grupujących państwa mające chęć – w dobrowolny sposób – zacieśniać powiązania między sobą. Najważniejszą z nich jest Unia Europejska, w skład której wchodzi państwa o zróżnicowanym potencjale ekonomicznym, politycznym czy społecznym. Kraje te są różne także pod względem wielkości terytorium i liczby ludności¹, co powoduje, że niemożliwe jest wskazanie „wzorcowego modelu” państwa członkowskiego Unii. Brak podstaw do stwierdzenia, czy lepiej radzą sobie z członkostwem w UE kraje małe, czy duże pod względem powierzchni, posiadające dużo czy też mało ludności. Przyjmując, że proces rozszerzenia UE, mimo istniejących obecnie problemów gospodarczych – następstw kryzysu z 2008 r. – nie jest zakończony, można zastanawiać się, czy pełna integracja w ramach także organizacji obejmie w przyszłości europejskie mikropaństwa.

Kraje te, mimo istniejących między nimi podobieństw, różnią się, jeśli chodzi o ich stopień zaangażowania we współpracę międzynarodową. Stosunkowo wysoki stopień zainteresowania członkostwem w organizacjach międzynarodowych wykazuje na tym tle Księstwo Liechtensteinu.

1. Europejskie mikropaństwa – status i udział w integracji międzynarodowej

Nie istnieje jedna, ogólnie akceptowana definicja mikropaństwa (mikrokraju, minipaństwa). Nie powoduje to jednak istotnych komplikacji metodologicznych, gdyż określenie, jakie kraje można zaliczyć, a jakie nie do tej kategorii, jest kwestią jedynie umowną. W każdym przypadku granice wyznaczające ewentualną przynależność do omawianej w tym miejscu grupy będą zmienne. Według mnie odnośnie do kontynentu europejskiego można przyjąć założenie, że za mikropaństwa będą uważane państwa spełniające równocześnie dwa warunki: posiadające terytorium nie większe

¹ Pod względem wielkości powierzchni największym krajem członkowskim Unii Europejskiej jest Francja, najmniejszym Malta licząca jedynie 316 km². Pod względem liczby mieszkańców przodują Niemcy, a grupę obecnych 27 członków organizacji zamyka także Malta licząca ponad 417 tys. ludności.

niż 1000 km² oraz liczbę ludności nie większą niż 100 tysięcy². W takim ujęciu na Starym Kontynencie znajduje się 5 takich krajów: Andora, Liechtenstein, Monako, San Marino i Watykan. Ewenementem pod względem znaczenia międzynarodowego jest Watykan, co wynika z pozycji religii rzymskokatolickiej³. Poza tą grupą pozostaje np. Malta, która spełnia jedynie warunek dotyczący obszaru.

Europejskie mikrokraje wykazują cechy wspólne, które umożliwiły im przetrwanie jako *de facto* niezależnym aktorom stosunków międzynarodowych. Do wspomnianych cech należy zatem zaliczyć:

- związanie się ze znacznie większymi sąsiadami więzami politycznymi, nie-rzadko sąsiedzi ci reprezentują – choć w ograniczony sposób⁴ – omawiane państwa na zewnątrz;
- powiązanie z sąsiadami pod względem obronnym (np. Francja odpowiada za bezpieczeństwo Monako), względnie nieposiadanie własnych sił zbrojnych (Liechtenstein nie dysponuje nimi od 1868 r.);
- związek z sąsiadami pod względem ekonomicznym w formie unii celnej (np. unia celna San Marino i Włoch⁵);
- brak własnej waluty, w konsekwencji czego mikropaństwa wchodzą w unie monetarne z sąsiadami⁶;
- pozostawanie na uboczu międzynarodowych konfliktów i prowadzenie polityki nacechowanej pacyfizmem oraz neutralnością.

Rozwiązania te stosowano i stosuje się nadal najczęściej z powodów praktycznych. Utrzymywanie własnej armii bądź waluty byłoby niezwykle kosztowne, zważywszy na mały rozmiar omawianych państw i stosunkowo niewielkie wpływy budżetowe.

² K. Koźbial, *Unia Europejska a europejskie mikropaństwa. Stosunki obecne i perspektywy na przyszłość* [w:] J. Jańczak, M. Musiał-Karg [red.], *Granice wewnętrzne i zewnętrzne Unii Europejskiej. Pomiędzy otwartością a izolacją*, Poznań 2011, s. 31.

³ W związku z tym nie analizuję w niniejszym artykule pozycji tegoż państwa i rzadko odnoszę się do jego roli w procesie integracji europejskiej. Niepaństwowym podmiotem prawa międzynarodowego jest w tym wypadku Stolica Apostolska, a Watykan za jej pośrednictwem posiada zdolność traktatową. Jak zauważa T. Łoś-Nowak, „z pewnym uproszczeniem przyjmuje się, że Stolica Apostolska jest suwerennym podmiotem bezterytorialnym, podczas gdy państwo-miasto Watykan jest niesuwerennym podmiotem terytorialnym”. Zob.: T. Łoś-Nowak, *Uczestnicy stosunków międzynarodowych* [w:] T. Łoś-Nowak [red.], *Współczesne stosunki międzynarodowe. Podręcznik akademicki*, Wrocław 2008, s. 63. Szerzej na temat Watykanu zob.: W. Jakubowski, *O Roma Felix. Geneza, specyfika i przeobrażenia instytucji politycznych Państwa-Miasta Watykańskiego*, Warszawa 2005.

⁴ Reprezentują je tam, gdzie określone państwa nie posiadają swoich placówek dyplomatycznych i konsularnych. Przykładowo od 1968 r., po nowelizacji Konwencji o przyjaźni między San Marino a Włochami, konsulaty włoskie w krajach trzecich są zobligowane do pomocy obywatelom San Marino tam, gdzie kraj ten nie posiada swoich urzędów konsularnych lub przedstawicielstw dyplomatycznych. Zob.: S.T. Stępnicki, *San Marino w stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 2010, s. 89. Przydatną formą wsparcia są również konsulaty honorowe.

⁵ San Marino jest także w unii celnej z Unią Europejską.

⁶ Obecnie w Liechtensteinie obowiązuje frank szwajcarski. W pozostałych europejskich mikropaństwach walutą jest euro, przy czym odpowiedniego porozumienia w tej sprawie z Brukselą ciągle nie podpisała Andora.

Trudno byłoby także wyobrazić sobie utrzymywanie przez tak małe państwa odrębnej administracji celnej, nie wspominając już o dokładnej ochronie granic celnych. Nie bez znaczenia było również geograficzne usytuowanie tychże państw. San Marino stanowi enklawę na obszarze państwa włoskiego, Monako graniczy jedynie z Francją. Po dwóch sąsiadów posiadają wprawdzie Andora i Liechtenstein, jednak i w tych przypadkach ich polityka zawsze pozostawała w związku z którymś z nich. O możliwości wyboru partnera do bliższego związku można w praktyce mówić tylko w przypadku podalpejskiego Księstwa, które zresztą, o czym bliżej w dalszej części artykułu, po I wojnie światowej zmieniło swą opcję, jeśli chodzi o politykę zewnętrzną, wiążąc się ze Szwajcarią.

Z wymienionych państw najdłużej wątpliwość budziła suwerenność Andory nieangażującej się praktycznie do lat 90. minionego stulecia w kontakty międzynarodowe. Państwo to dopiero w 1993 r. przyjęło konstytucję, odtąd też posiada parlament, a w trójstronnym układzie Francja i Hiszpania uznały Księstwo Andory za suwerenne⁷. Inne mikropaństwa Starego Kontynentu o wiele wcześniej były niezależne i bardziej zauważalne w stosunkach międzynarodowych.

Niezmiernie ważnym powodem związków z sąsiadami były dla omawianych państwek względy ekonomiczne. Są to bez wyjątku obszary nieposiadające surowców naturalnych. O rozwoju autarkicznym nie mogło być zatem mowy, były wręcz skazane na kooperację ekonomiczną. Mimo braków surowcowych, potrafiły swoim rozwojem pokierować w takim sposób, aby stać się krajami wysoko rozwiniętymi, zachęcającymi do lokowania w nich kapitału (z powodu niskich podatków), co z kolei prowadziło, szczególnie w ostatnich dziesięcioleciach, do zaliczenia ich do tzw. rajów podatkowych. Niskie podatki w tych państwach do dziś budzą chociażby podejrzliwość Brukseli, nie zawsze uzasadnioną. O zamożności tych państw przekonują dane dotyczące PKB na osobę zaprezentowane w tabeli 1. Każdy z tych krajów legitymuje się produktem krajowym brutto na osobę wyższym niż średnia 27 krajów unijnych.

Tabela 1. PKB na osobę (w dolarach) w wybranych mikrokrajach Europy i w Unii Europejskiej oraz ich miejsce w świecie

Kraj	PKB na osobę (w USD)	Miejsce w świecie
Andora (2011 r.)	37 200	32
Liechtenstein (2008 r.)	141 100	1
Monako (2007 r.)	71 600	4
San Marino (2009 r.)	36 200	34
UE (2011 r.)	34 000	39

Źródło: The World Factbook, www.cia.gov [odczyt z 24 marca 2012 r.]. Nie są podane dane dotyczące Watykanu.

⁷ T. Jasudowicz, *Przeoczone narodziny państwa-podmiotu. O ewolucji prawno-międzynarodowej statusu Andory*, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Olsztynie 1998, nr 10, Nauki Prawne, z. 1, Olsztyn 1998, s. 166.

Warto przytoczyć pogląd J. Łaptosa, który słusznie zauważa, że istota przetrwania mikrokrajów w Europie sprowadzała się do elementów natury politycznej, ekonomicznej i kulturalnej. Te ostatnie dotyczyły przywiązania do niezależności, historii, tradycji, ochrony narodowego dziedzictwa, a zarazem ukształtowania się lokalnego patriotyzmu niecechującego się wątkami nacjonalistycznymi. Przywoływany autor dochodzi też do wniosku, że fakt istnienia niezależnych mikropaństw na kontynencie jest dowodem na szacunek Europy wobec „słabszych” partnerów, a zarazem potwierdza tezę o jedności Starego Kontynentu w jego różnorodności⁸.

Równocześnie należy podkreślić, że z racji przekazania części uprawnień państwu sąsiednim niektórzy określają analizowane państwa jako znajdujące się pod protektorem⁹. Trudno zgodzić się z tym założeniem, tym bardziej że owo częściowe przekazanie uprawnień nastąpiło w sposób świadomy, dobrowolny i przemyślany¹⁰. Dla W. Szymborskiego generalnie minipaństwa posiadają ograniczoną zdolność prawnomiędzynarodową, gdyż znajdują się „pod protektorem” innych państw¹¹. Z kolei według M. Sobczyńskiego „pod międzynarodowym protektorem znajdują się formalnie nadal takie europejskie minipaństwa, jak Liechtenstein, San Marino i Monako”¹². Dalej jednak ten sam autor zauważa, że w ostatnich latach państwa te w coraz bardziej widoczny sposób podejmują działania w zakresie kontaktów zewnętrznych¹³.

Bez wątpienia gwarantami niezależności i przetrwania europejskich minipaństw stali się ich sąsiedzi, niezainteresowani wchłonięciem terytorium istotnie mniejszych przecież państw. Kontakty między zainteresowanymi układały się pokojowo, a potwierdzeniem tego jest fakt, że są to jedne z najstarszych organizmów na kontynencie. San Marino jest uważane za najstarszą istniejącą bez przerwy republikę na świecie założoną w 301 r. Wyrazem stabilności jest również niezmiennosc granic tychże państw¹⁴.

⁸ J. Łaptos [red.], *Historia małych krajów Europy. Andora, Liechtenstein, Luksemburg, Malta, Monako, San Marino*, Wrocław 2002, s. 5–7.

⁹ Ocenę taką odnośnie do Liechtensteinu, Monako i San Marino wyrażają: R. Bierzanek, J. Symonides, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 2004, s. 133. Z kolei Andorę i San Marino za niesuwerenne organizacje terytorialne uważają: W. Góralczyk, S. Sawicki, *Prawo międzynarodowe publiczne w zarysie*, Warszawa 2007, s. 141. W jednej z najnowszych prac autor zastanawia się już w tytule nad tym, czy protektorem nie jest Liechtenstein, zob. A. Dybczyński, *Polityka zagraniczna Księstwa Liechtensteinu – między sojuszem a protektorem* [w:] T. Łoś-Nowak [red.], *Polityka zagraniczna. Aktorzy, potencjały, strategie*, Warszawa 2011.

¹⁰ Idąc tym tropem, można by zastanawiać się, czy poprzez istnienie wspólnego prawa europejskiego i określonych wspólnych polityk państwa członkowskie UE nie są protektoratami. Stwierdzenie takie byłoby absurdem, trudno byłoby bowiem wskazać, kto sprawuje nad nimi protektorat.

¹¹ W. Szymborski, *Międzynarodowe stosunki polityczne*, Bydgoszcz 2006, s. 80. Używa tego określenia odnośnie do Liechtensteinu, Monako i San Marino.

¹² M. Sobczyński, *Państwa i terytoria zależne. Ujęcie geograficzno-polityczne*, Toruń 2006, s. 258. Andorę wymienia on natomiast, do momentu przyjęcia konstytucji w 1993 r., jako przykład państwa wasalnego, swoisty relikw sředniowiecza (s. 265).

¹³ *Ibidem*, s. 259.

¹⁴ Wyjątkiem jest Watykan, którego obszar zajmował w dawniejszych czasach środkową część obecnych Włoch.

W momencie powojennej integracji kontynentu, najpierw jego części zachodniej, analizowane minipaństwa pozostawały na uboczu tego procesu. Włączały się do niego stopniowo. Żadne z nich nie brało udziału w procesie powstawania Wspólnot Europejskich.

Przełomowym momentem w aktywności europejskich mikropaństw, z wyjątkiem Andory, stała się Konferencja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, będąca wynikiem procesu odprężenia w stosunkach międzynarodowych. Akt Końcowy z Helsinek (1975 r.) podpisały Liechtenstein, Monako, San Marino i Watykan. W zasadzie można przyjąć, że dopiero po tym wydarzeniu analizowane kraje wykazywały większą chęć przynależenia do organizacji międzynarodowych. W rezultacie zostawały członkami organizacji międzynarodowych o zasięgu europejskim i światowym, co prezentuje tabela 2.

Tabela 2. Daty przystąpienia europejskich mikropaństw do wybranych organizacji międzynarodowych

Organizacja/państwo	ONZ	Rada Europy	WTO	EFTA
Andora	1993	1994	obserwator	–
Liechtenstein	1990	1978	1995	1991
Monako	1993	2004	–	–
San Marino	1992	1988	–	–
Watykan	–	obserwator	–	–

Źródło: opracowanie własne.

Członkiem żadnej organizacji międzynarodowej, z wyjątkiem OBWE, nie jest Watykan – z powodów podkreślonych wcześniej. Analizowane minipaństwa uczestniczą w organizacjach międzynarodowych w zróżnicowany sposób. Różny był czas uzyskania przez nie pełnego członkostwa. Na tym tle niewątpliwie wyróżnia się Liechtenstein należący do ONZ, Rady Europy, ale także do EFTA, Europejskiego Obszaru Gospodarczego oraz Światowej Organizacji Handlu. Można zatem uznać, że prowadzi, spośród analizowanej grupy, najbardziej aktywną działalność w zakresie polityki międzynarodowej. Inne mikrokraje kontynentu przystępowały do wymienionych organizacji zauważalnie później, co szczególnie widać na przykładzie Rady Europy, do której Monako przyjęto dopiero w 2004 r. Do Światowej Organizacji Handlu oraz EFTA spośród mikropaństw Starego Kontynentu należy jedynie Księstwo Liechtensteinu. Przykład różnego zaangażowania w organizacje o charakterze międzynarodowym wyraźnie pokazuje, że nie można mówić o jednym schemacie polityki zewnętrznej analizowanej grupy państw.

Specyficznym przykładem aktywności jest również uczestnictwo w życiu sportowym. Gdyby analizować udział tylko w europejskiej federacji najpopularniejszej dyscypliny sportowej, jaką jest piłka nożna, wówczas okaże się, że także i tu występuje wśród europejskich mikropaństw zauważalne zróżnicowanie. Członkami Unii Europejskich

Związków Piłkarskich (UEFA) są Liechtenstein (od 1974 r.), San Marino (od 1988 r.) i Andora (od 1996 r.)¹⁵. Nie są nimi Monako i Watykan. Z kolei do Międzynarodowego Komitetu Olimpijskiego należą: Andora (narodowy komitet olimpijski istnieje tam od 1975 r.), Liechtenstein (1935), Monako (1907) i San Marino (1959)¹⁶.

Stosunki między minipaństwami Starego Kontynentu a EWG oraz później Unią Europejską były pochodną związku z państwami sąsiednimi. Francja i Włochy znalazły się wśród założycieli Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali, z kolei Hiszpania dołączyła do Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej w 1986 r. Ich zdecydowanie mniejsi sąsiedzi byli tym samym uzależnieni od rozwoju integracji kontynentu. Ścisłe związki z krajami członkowskimi Wspólnoty, obecnej Unii, przyczyniły się do tego, że poszczególne z mikropaństw są objęte niektórymi wspólnymi politykami unijnymi.

Księstwo Monako wchodzi obecnie w skład unii celnej z UE, gdyż tego typu związek już wcześniej tworzyło z Francją. Z tego samego powodu wchodzi w skład strefy Schengen¹⁷. Podobnego rodzaju związki wykazuje San Marino. Tworząc unię celną z Włochami, stopniowo – lecz nie automatycznie – weszło w unię celną ze Wspólnotami. Początkowo państewko to było postrzegane jako część obszaru celnego Wspólnot, jednakże towarów stamtąd nie uznawano za pochodzące z EWG. W 1983 r. rozpoczęto rozmowy na temat dalszych związków celnych, zakończone podpisaniem odpowiedniej umowy w 1991 r., która weszła w życie w roku 2002¹⁸. Odpowiednie regulacje podpisano także, o czym mowa w dalszej części rozważań, między Brukselą a Vaduz. Andora także weszła w unię celną z UE, stało się to w 1991 r. Na mocy szczególnych regulacji w handlu produktami rolnymi kraj ten nie był traktowany jako członek Wspólnot, inaczej niż w przypadku handlu artykułami przemysłowymi. Gwarantowano zatem dwustronne preferencje¹⁹.

W przypadku niektórych z omawianych państw podpisywano bardziej szczegółowe porozumienia o dalej idącej współpracy. W 2004 r. podpisano takie porozumienie z Andorą (weszło w życie rok później). Przewiduje ono m.in. współpracę w dziedzinie środowiska naturalnego, komunikacji, kultury, edukacji czy też transportu i sieci transeuropejskich²⁰. Umowę zakładającą kooperację z Unią w szerokim zakresie, obejmującym m.in. ochronę przyrody, turystykę, komunikację oraz naukę, posiada

¹⁵ www.uefa.com [odczyt z 24 marca 2012 r.]

¹⁶ Dane ze strony Międzynarodowego Komitetu Olimpijskiego: <http://www.olympic.org/national-olympic-committees> [odczyt z 31 marca 2012 r.]. Członkostwo MKOL posiadają 204 kraje.

¹⁷ Decision of the Executive Committee of 23 June 1998 on Monegasque residence permits, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2000:239:0001:0473:EN:PDF#page=199> [odczyt z 31 marca 2012 r.].

¹⁸ K. Koźbiał, *op. cit.*, s. 42. Na mocy umowy w San Marino wprowadzono podatek VAT, zniesiono cła graniczne, a obie strony miały zintensyfikować kontakty w takich dziedzinach, jak ochrona przyrody, turystyka i komunikacja.

¹⁹ R. Przygodzka, *Polityka handlowa Unii Europejskiej w sferze produktów rolno-spożywczych*, Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu 2007, t. IX, z. 4, s. 152.

²⁰ K. Koźbiał, *op. cit.*, s. 33–34. Pełny tekst umowy zob.: Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej 2005, nr L 135/14, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2005:135:0014:0018:PL:PDF> [odczyt z 5 kwietnia 2012 r.].

także San Marino (podpisano ją w 1991 r., weszła w życie w 2002 r.)²¹. Tego typu umów, o szerszej współpracy, nie posiadają z Brukselą Monako, Watykan i Liechtenstein. W przypadku tego ostatniego nie jest to jednak konieczne z uwagi na pozostawanie w Europejskim Obszarze Gospodarczym.

Obecne związki z UE sprowadzają się też do unii monetarnej – w przypadku Andory, Monako, San Marino i Watykanu. Państwa te nie posiadają własnej waluty, przyjęły walutę euro, ponieważ zrobili to ich państwa sąsiednie. Była to zatem decyzja wymuszona obiektywnymi czynnikami, lecz praktyczna i potrzebna. Używanie przez nie euro jest regulowane odpowiednimi porozumieniami zawartymi w roku 2000 (San Marino i Watykan) i 2001 (Monako)²². Tego typu porozumienia nie podpisała jak dotąd Andora, mimo że rozmowy na ten temat trwają od 2003 roku²³. W ramach umów monetarnych zainteresowane kraje mogą wprowadzać do obiegu monety euro w odpowiedniej ilości (np. Monako w ilości odpowiadającej 1/500 monet wprowadzanych do obiegu przez Francję), mogą wydawać monety kolekcjonerskie (choć te nie są środkiem płatniczym), posiadają też prawo do własnego rewersu na monetach. Umowy zobowiązują także do zwalczania wszelkich form fałszowania zarówno monet, jak i banknotów.

Kolejne porozumienia, podpisane *de facto* według jednego szablonu, odnoszą się do, jak to określono, opodatkowania dochodów z oszczędności w formie wypłacanych odsetek²⁴. Na ich podstawie pobiera się podatek od odsetek ze środków zgromadzonych przez obywateli państw Unii na obszarze mikropaństw w taki sposób, że 25% pobranej sumy zostaje w państwie, na terenie którego środki były zgromadzone, a pozostała część jest przekazywana do państwa, którego obywatelem jest dana osoba. Jednocześnie umowy miały na celu unikanie podwójnego opodatkowania oraz ujawnianie informacji dotyczących oszustw podatkowych. Przez długi czas Andora, Monako, Liechtenstein i San Marino były uznawane za tzw. raje podatkowe, a zatem podpisywane z nimi umowy należy traktować jako dążenie do większej przejrzystości w zakresie finansów.

²¹ Szerzej na temat umowy zob.: S.T. Stępnicki, *op. cit.*, s. 80–83. Tekst umowy: *ibidem*, s. 138–147.

²² Zob. szerzej: K. Koźbial, *op. cit.*, s. 40–45.

²³ *Ibidem*, s. 34.

²⁴ Zob.: umowa między Wspólnotą Europejską a Księstwem Liechtensteinu ustanawiająca środki równoważne do przewidzianych w dyrektywie Rady 2003/48/WE w sprawie opodatkowania dochodów z oszczędności w formie wypłacanych odsetek, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej z 2004 r., nr L 379, www.eur-lex.europa.eu [odczyt z 14 maja 2012 r.]; umowa między Wspólnotą Europejską a Księstwem Andory ustanawiająca środki równoważne do tych, które zostały przewidziane w dyrektywie Rady 2003/48/WE w sprawie opodatkowania dochodów z oszczędności w formie wypłacanych odsetek, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej z 2004 r., nr L 359, www.eur-lex.europa.eu [odczyt z 14 maja 2012 r.]; umowa między Wspólnotą Europejską a Księstwem Monako ustanawiająca środki równoważne do tych, które zostały przewidziane w dyrektywie Rady 2003/48/WE w sprawie opodatkowania dochodów z oszczędności w formie wypłacanych odsetek, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej z 2005 r., nr L 19, www.eur-lex.europa.eu [odczyt z 14 maja 2012 r.]; umowa między Wspólnotą Europejską a Republiką San Marino ustanawiająca środki równoważne do przewidzianych w dyrektywie Rady 2003/48/WE w sprawie opodatkowania dochodów z oszczędności w formie wypłacanych odsetek, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej z 2004 r., nr L 381, www.eur-lex.europa.eu [odczyt z 14 maja 2012 r.].

2. Liechtenstein jako mikropaństwo i jego udział w organizacjach międzynarodowych

Również Księstwo Liechtenstein jest zaliczane do europejskich mikropaństw. Położone między Austrią i Szwajcarią, zajmuje powierzchnię 160,5 km², zamieszkuje w nim 36 476 osób (stan na 31 grudnia 2011 r.), z czego 12 145 to obcokrajowcy (stanowiący zarazem 33,3%)²⁵. Jest to kraj podwójnie śródlądowy (on i jego obaj sąsiedzi nie posiadają dostępu do morza), co pod względem geograficznym stanowi ewenement na skalę europejską.

Niezależność Liechtensteinu, jako podmiotu międzynarodowego, datuje się od 1719 r., kiedy to obszar ten został podniesiony do rangi księstwa w ramach I Rzeszy. Suwerenność tego obszaru uznał także Napoleon Bonaparte, włączając go w 1806 r. w skład Związku Reńskiego. Po upadku Związku także nie kwestionowano niezależnego bytu podalpejskiego kraju i znalazł się on w składzie Związku Niemieckiego (do 1866 r.). Wystąpił z niego po wojnie austriacko-pruskiej, w której opowiedział się po stronie Wiednia²⁶.

Podobnie jak inne minipaństwa, także Księstwo postanowiło bliżej związać się z jednym ze swoim sąsiadów. Wybór padł na Austrię i w 1852 r. partnerzy podpisali układ celny, zawarty początkowo na 12 lat, później przedłużany²⁷. Wybór partnera do bliższej kooperacji nie mógł dziwić. Był naturalny, gdyż książęta Liechtensteinu od samego początku wiązali swe kariery dyplomatyczne i militarne z Habsburgami, nawet wtedy, gdy Księstwo było już niezależne.

Był to początek bliższych związków z Wiedniem. Od 1880 r. cesarscy dyplomaci reprezentowali Księstwo na arenie międzynarodowej, a w 1884 r. sądy austriackie stały się sądami wyższej instancji dla miejscowego sądownictwa. Podpisano też umowy dotyczące swobodnego osiedlania się i nabywania ziemi. Kolej dotarła do Księstwa także od strony Austrii. Wpływy celne, rozliczane z ze wschodnim sąsiadem co roku, stanowiły bardzo ważne źródło dochodu budżetu mikropaństwa. Ostatecznie jednak układ celny z Austrią nie przetrwał ważnej próby czasu, jaką była I wojna światowa. Pokonana, okrojona terytorialnie i dotknięta problemami ekonomicznymi Austria nie była już dłużej atrakcyjnym partnerem dla Liechtensteinu, w związku z czym doszło do zmiany polityki tego kraju i skierowania swych zainteresowań ku Helwecji²⁸.

²⁵ *Bevölkerungstatistik. Vorläufige Ergebnisse 31. Dezember 2011*, Wyd. Amt für Statistik Fürstentum Liechtenstein. Vaduz 2012, s. 3–4. Dostępne w internecie: http://www.llv.li/pdf-llv-as-bevoelkerungstatistik_vorlaeufige_ergebnisse_31.12.2011 [odczyt z 31 marca 2012 r.].

²⁶ P. Raton, *Liechtenstein. Staat und Geschichte*, Vaduz 1969, s. 20, 24, 32, 37.

²⁷ P. Vogt, *Brücken zur Vergangenheit*, Vaduz 1990, s. 172. Szerzej na temat unii celnej obu państw zob.: A. Hager, *Aus der Zeit der Zoll- und Wirtschaftsunion zwischen Österreich und Liechtenstein von 1852–1919*, Jahrbuch des Historischen Vereins für das Fürstentum Liechtenstein 1961, Bd. 61, s. 32–40.

²⁸ K. Koźbial, *Między Wiedniem a Bernem. Dylematy polityki zagranicznej Liechtensteinu po 1918 roku* [w:] A. Nowakowski, S. Drozd [red.], *Z tradycji prawa w Polsce. Uwarunkowania prawne w kulturze fizycznej*, Rzeszów 2010, s. 199–200, 208.

W konsekwencji doszło do nawiązania bliższych związków z Bernem. Od 1919 r. Konfederacja reprezentowała Księstwo w kontaktach dyplomatycznych, tam gdzie minipaństwo nie posiadało swych przedstawicielstw dyplomatycznych. Nie podpisano jednak umowy, która precyzowałaby ramy czasowe tych zobowiązań. Od końca sierpnia 1920 r. walutę austriacką zastąpiły w obiegu franki szwajcarskie, lecz odpowiednie porozumienie w tej sprawie zawarto dopiero w 1980 r. W listopadzie 1920 r. podpisano układ pocztowy ze Szwajcarią, wreszcie 29 marca 1923 r. układ celny²⁹, który wszedł w życie 1 stycznia 1924 roku. Oznaczał on włączenie Księstwa w szwajcarski obszar celny i obowiązywanie na obszarze analizowanego kraju porozumień handlowych zawieranych przez Konfederację Szwajcarską z państwami trzecimi. Z dniem 28 grudnia 1923 r. zaniechano też kontroli policyjnej na granicy obu państw. Nigdy później już jej nie wznowiono³⁰.

Od lat 20. minionego stulecia Liechtenstein jest zatem blisko związany gospodarczo i politycznie ze swoim zachodnim sąsiadem. Mimo że można wykazać podobieństwa tych kontaktów z innymi umowami wiążącymi mikrokraje z sąsiadami, zwraca uwagę fakt, że poprzez późniejsze rozstrzygnięcia, szczególnie te dotyczące członkostwa Księstwa w EOG, Liechtenstein potrafił podkreślić silnie swą niezależność i wstąpić do organizacji współpracy ekonomicznej, pomimo braku w niej Szwajcarii.

Chcąc podkreślić, że małe rozmiary państwa nie stanowią przeszkody w uczestnictwie w stosunkach międzynarodowych, Liechtenstein podjął po zakończeniu I wojny światowej zabiegi o włączenie do Ligi Narodów. Głównym celem władz było uzyskanie zapewnienia mocarstw, że kraj ten jest suwerenny. Potwierdzał to *de facto* art. 27 traktatu pokojowego z St. Germain zawartego we wrześniu 1919 r. z Austrią. Uznano wówczas, że jej granica ze Szwajcarią i Liechtensteinem ma przebiegać „jak dotąd”³¹. Mimo prób, nie udało się uzyskać członkostwa w Lidze Narodów, negatywna decyzja zapadła w tym względzie w połowie grudnia 1920 roku³².

Niepowodzenie tych zabiegów spowodowało, że przez długie lata podalpejskie minipaństwo pozostawało poza najistotniejszymi wydarzeniami z punktu widzenia integracji politycznej i gospodarczej Starego Kontynentu. Jeżeli Liechtenstein wstępował, to do wyspecjalizowanych organów i organizacji powiązanych z ONZ. W ten sposób analizowane państwo przystąpiło m.in. do:

- Międzynarodowego Trybunał Sprawiedliwości (1950)³³;
- Światowego Związku Pocztowego (1962);
- Międzynarodowego Związku Telekomunikacyjnego (1963);

²⁹ Zob.: *Vertrag zwischen der Schweiz und Liechtenstein über den Anschluss des Fürstentums Liechtenstein an das schweizerische Zollgebiet*, <http://www.admin.ch/ch/d/sr/i6/0.631.112.514.de.pdf>.

³⁰ *Ibidem*, s. 211–215.

³¹ P. Raton, *op. cit.*, s. 61.

³² K. Koźbial, *Między Wiedniem...*, *op. cit.*, s. 205.

³³ W latach 50. Liechtenstein był stroną w sporze z Gwatemalą dotyczącym sprawy F. Nottebohma. A. Przyborowska-Klimczak, *Ewolucja prawnomiędzynarodowej sytuacji europejskich państw miniaturowych* [w:] J. Menkes [red.], *Prawo międzynarodowe – problemy i wyzwania. Księga pamiątkowa profesor Renaty Sonnenfeld-Tomporek*, Warszawa 2006, s. 450.

- Międzynarodowej Agencji Energii Atomowej (1968);
- Światowej Organizacji Własności Intelektualnej (1972).

Przełomem, jak wspomniano, okazał się proces KBWE, w którym – choć po dłuższych wahaniach – Księstwo uczestniczyło od samego początku. Podpisało także Akt Końcowy z Helsinek z 1975 r. Kilka lat później (1978 r.) Liechtenstein został członkiem Rady Europy. W obu przypadkach rozmiary państwa nie stanowiły przeszkody w jego staraniach. Nie przeszkodziły one także w zabiegach dotyczących wstąpienia do Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Wstąpienie do ONZ – we wrześniu 1990 roku – było konsekwencją istniejących wcześniej powiązań. Oprócz wspomnianego już wyżej członkostwa w organizacjach powiązanych z Narodami Zjednoczonymi, od 1964 r. Księstwo uczestniczyło w Konferencji ds. Handlu i Rozwoju, a od 1976 r. posiadało status konsultatywny przy Komisji Gospodarczej Narodów Zjednoczonych ds. Europy. W miarę swoich możliwości Vaduz wspierało działania Narodów Zjednoczonych finansowo. Przystąpienie postrzegano jako akt solidarności międzynarodowej i udział we współtworzeniu pokoju, który jednocześnie miał ugruntować pozycję Liechtensteinu jako państwa suwerennego³⁴.

Decyzję władz Księstwa o udziale w KBWE, Radzie Europy, wreszcie ONZ, należy rozpatrywać jako kilkuletni proces mający wpływ na postrzeganie kraju przez społeczność międzynarodową. Chęć podkreślenia suwerenności odegrała wówczas niemałe, jeżeli nie decydujące znaczenie. Nieco inne argumenty, dotyczące także stosunków z sąsiadami, decydowały o członkostwie w organizacjach o charakterze ekonomicznym.

3. Liechtenstein wobec procesu powojennej integracji kontynentu

Księstwo Liechtenstein, związane blisko gospodarczo i politycznie z Helwecją, nie brało udziału w pierwszych próbach powojennej integracji kontynentu. Pozostawało na uboczu ważnych, przynajmniej dla części zachodniej Europy, wydarzeń. W momencie zakończenia II wojny światowej podalpejskie państewko było krajem biednym, można wręcz powiedzieć zacofanym, pozbawionym przemysłu, którego główną gałęzią działalności gospodarczej było rolnictwo. Dopiero z czasem, znajdując odpowiednie możliwości przystosowania, potrafiło skorzystać z możliwości korzystnego dla siebie rozwoju światowej gospodarki.

Rozpatrując udział Księstwa w powojennym procesie integracji europejskiej, należy przede wszystkim zwrócić uwagę na fakt, że państwo to zdecydowało się wstąpić do jakichkolwiek organizacji integracyjnych dopiero po 1990 r. Rozstrzygające były bliskie kontakty z sąsiadami nieco bardziej otwartymi na integrację kontynentu (szczególnie w wypadku Austrii), jak też i korzyści natury ekonomicznej przyczyniające się do tego, że owo członkostwo było *de facto* racją bytu dla Liechtensteinu. Chcąc korzystać

³⁴ *Das Fürstentum Liechtenstein und die Vereinten Nationen (UNO)*, Wyd. Regierung des Fürstentum Liechtenstein, Vaduz 1988, s. 20–23.

z możliwości, jakie dawało przykładowo przynależenie do strefy wolnego handlu, nie można było pozwolić sobie na dłuższe pozostawanie poza nią.

Liechtenstein, tak jak i Szwajcaria, nie brał udziału w procesie tworzenia Wspólnot Europejskich w latach 50. XX wieku. W momencie gdy Konfederacja Szwajcarska weszła w skład konkurencyjnego wobec Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej Europejskiego Stowarzyszenia Wolnego Handlu (EFTA), również Księstwo było z nim związane. Liechtenstein został bowiem objęty postanowieniami specjalnego protokołu – jako państwo związane unią celną za swoim zachodnim sąsiadem³⁵. Protokół uzupełniający przewidywał objęcie postanowieniami Konwencji o EFTA także terytorium Liechtensteinu³⁶, choć państwo to formalnie nie weszło wówczas w skład EFTA. Warto zwrócić uwagę, że obaj sąsiedzi Księstwa znaleźli się w EFTA, co w istotny sposób rzutowało na dalszy stosunek analizowanego państwa do tej formy współpracy.

Podobnie jak w przypadku Konwencji o EFTA, Liechtenstein został także objęty postanowieniami Umowy o wolnym handlu podpisanej między Szwajcarią i EWG w 1972 roku³⁷. Umowa ta, zaakceptowana przez szwajcarskie społeczeństwo w referendum większością 72,5%, miała dalekosiężne konsekwencje, jeśli chodzi o możliwości eksportu produktów przemysłowych Księstwa. Umożliwiła bezcłowy dostęp produktów przemysłowych do wszystkich krajów członkowskich EWG, liczącej wówczas wprawdzie tylko 6 członków, ale w latach następnych powiększającej się. Te bezsporne korzyści państewko uzyskiwało dzięki związkowi z Helwecją. Udział w procesie integracji kontynentu stawał się zatem coraz bardziej zauważalny. Od lat 70. przedstawiciele Księstwa wchodzili w skład delegacji szwajcarskiej do tzw. komitetów połączonych utworzonych wspólnie przez EWG i Europejską Wspólnotą Węgla i Stali³⁸. Było to wyrazem uznania odrębności kraju.

Angażując się coraz bardziej w integrację międzynarodową, przystępując do najważniejszych organizacji, Liechtenstein wysunął się pod tym względem bezsprzecznie na czoło minipaństw Starego Kontynentu. Zapewne nie byłoby to możliwe, gdyby nie osobiste zaangażowanie Hansa Adama II, który od 1989 r. był księciem (od 1984 r. sprawował funkcję współrządzającego następcy tronu). To w czasie jego rządów dokonał się istotny krok naprzód w integracji kraju ze światem i z Europą.

Ważnym wydarzeniem dla integracyjnych aspiracji Vaduz była zmiana układu celnego z Helwecją, która nastąpiła w listopadzie 1990 r. Oznaczała ona częściowe

³⁵ R. Ławniczak, *EFTA a integracja Europy Zachodniej*, Poznań 1971, s. 32. Dokument o powołaniu do życia EFTA parafował w Sztokholmie 20 listopada 1959 r. 7 krajów: Austria, Dania, Norwegia, Portugalia, Szwajcaria, Szwecja i Wielka Brytania. Dokument podpisano w styczniu 1960 r., a wszedł w życie w maju tegoż roku.

³⁶ H. Prange, *Liechtenstein im Europäischen Wirtschaftsraum. Wirtschaftliche Erfolgibilanz eines Kleinstaates?*, Liechtenstein Politische Schriften, Bd. 29, Vaduz 2000, s. 61.

³⁷ H. Florkowska-Francić, *Stosunki Szwajcarii z jednoczącą się Europą z perspektywy historyka* [w:] B. Paż-Wisniewska [red.], *Fenomen Szwajcarii wobec Unii Europejskiej. Przyczyny i skutki szczególnej pozycji Konfederacji Helweckiej w Europie*, Warszawa 2009, s. 32.

³⁸ S. Gstöhl, *Der Mikrostaat als Variante des Kleinstaates? Erfahrungen mit UNO und EU* [w:] R. Kirt, A. Waschkuhn [red.], *Kleinstaaten – Kontinent Europa. Probleme und Perspektiven*, Baden-Baden 2001, s. 118.

przywrócenie kompetencji Księstwa w zakresie zewnętrznej polityki gospodarczej. Od tego momentu Liechtenstein mógł być samodzielnym partnerem umów lub członkiem międzynarodowych organizacji bez porzucania powiązań celnych ze Szwajcarią³⁹. Rewizja porozumienia z zachodnim sąsiadem otwierała też drogę zarówno do EFTA, jak i do Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

W 1991 r. Liechtenstein został pełnoprawnym członkiem EFTA. Decyzja ta była związana z rozmowami, jakie toczyły się między EWG a EFTA, dotyczącymi utworzenia EOG. Księstwo pragnęło członkostwa w tym obszarze, lecz aby było to możliwe, należało najpierw przystąpić do EFTA. Kwestia przystąpienia do EOG skomplikowała się jednak z powodu szwajcarskiego referendum z 6 grudnia 1992 r. dotyczącego włączenia Konfederacji do tegoż Obszaru. Szwajcarzy nie zdecydowali się na ten krok, co sprawiło przedłużenie negocjacji między Vaduz, Bernem i Radą EOG. Ostatecznie nie wskazano na sprzeczności, które mogłyby uniemożliwić Księstwu wstąpienie do EOG. Zachodni sąsiad podjął rozstrzygnięcia korzystne dla mikropaństwa (dopasowujące wzajemny układ celny), aby mogło ono przystąpić do nowo utworzonego obszaru współpracy europejskiej. W samym Księstwie dwukrotnie (grudzień 1991 i kwiecień 1995 r.) przeprowadzono referendum na temat wstąpienia do EOG. Za każdym razem większość opowiedziała się za podjęciem tego kroku⁴⁰. Umowa o EOG zaczęła obowiązywać w Księstwie z dniem 1 maja 1995 roku. Tym samym Liechtenstein stał jedynym, jak dotąd, mikropaństwem Starego Kontynentu decydującym się na tak daleko idącą integrację. Jednocześnie, po raz kolejny po decyzji o wstąpieniu do ONZ, zaakcentowano niezależność od rozstrzygnięć podejmowanych przez Berno.

Przystąpienie do EOG prowadziło do zmian w Konstytucji Liechtensteinu. W 1995 r. w artykule 67 zmieniono ustęp 3, precyzując, że w kraju tym obowiązują także przepisy „ogłaszane w zbiorze praw EOG”⁴¹. Dostosowanie to było niezbędne.

Członkostwo Liechtensteinu w EOG należy rozpatrywać głównie z punktu widzenia ekonomicznego. Poprzez nie Vaduz uzyskało bowiem dostęp do wspólnego rynku ponad 500 milionów ludzi, co jest istotnym czynnikiem rozwoju gospodarczego tego kraju. Księstwo bierze także udział we współtworzeniu prawa obowiązującego na terenie Obszaru, a tym samym jego pozycja jest korzystniejsza niż Szwajcarii.

Skutki wstąpienia do EOG były zauważalne: wzrastał eksport kraju oraz PKB, coraz większe były dochody państwa, na niskim poziomie pozostawało bezrobocie. Jednak analizowane państwo przeżywało rozkwit gospodarczy już od końca lat 80., a wymienione wskaźniki już wtedy wyglądały efektownie. Powiązanie kraju z rynkiem EOG było niezwykle zauważalne: trafiało na niego w 1998 r. ok. 63% eksportu

³⁹ H. Prange, *op. cit.*, s. 62.

⁴⁰ E.F. Enzelsberger, *Liechtensteins Außenpolitik in einer sich wandelnden Welt*, Österreichisches Jahrbuch für international Politik 1994, Bd. 11, s. 78, 95–97. W obu referendach za przystąpieniem do EOG opowiedziało się prawie 56% głosujących.

⁴¹ *Konstytucja Księstwa Liechtensteinu z 5 października 1921 r.* [w:] K. Kozbial, W. Stankowski, *Liechtenstein w świetle konstytucji. Naród – państwo – polityka*, Kraków 2009, s. 78–79.

Księstwa, z krajów Obszaru z kolei pochodziło 91,9% dóbr importowanych⁴². Po kilku latach członkostwa kręgi przemysłowe oceniały, że największą zaletą EOG dla minipaństwa były: liberalizacja rynku pracy, uproszczone formalności graniczne, ujednolicone przepisy techniczne⁴³. Bilans był bezsprzecznie korzystny dla Księstwa, którego gospodarka okazała się dobrze przygotowana do konkurowania z gospodarkami znacznie większych państw. Dowodem na to był wzrost liczby miejsc pracy. Jeżeli chodzi z kolei o wolny przepływ osób, to do 1 stycznia 1998 r. istniał okres przejściowy, w którym Vaduz mogło ograniczyć możliwość podejmowania pracy pod Alpami. Już przed 1995 r. liczba obcokrajowców zatrudnionych w Liechtensteinie była wysoka, w związku z czym nie odnotowano dalszego wzrostu.

W związku z przynależnością do Europejskiego Obszaru Gospodarczego zmiany nastąpiły także w organizacji administracji państwowej. W czerwcu 1995 r. rząd powołał do życia Biuro ds. EOG (Stabsstelle EWR). Jego głównymi zadaniami są: koordynacja adaptacji prawa Obszaru do prawa krajowego, informowanie o kierunkach rozwoju prawa unijnego, jak też wsparcie rządu i administracji w kwestiach związanych z EOG. Prócz tego Biuro zajmuje się zadaniami z zakresu dokumentacji i informacji dotyczącej aktywności EOG. Kwestie prawne są o tyle istotne, że za pośrednictwem EOG Liechtenstein przejmuje prawo Unii Europejskiej. Na koniec 2011 r. w ten sposób w analizowanym mikropaństwie obowiązywało 6330 aktów prawnych UE⁴⁴. Liczba ta ciągle rośnie.

Według wielu opinii członkostwo w Europejskim Obszarze Gospodarczym jest oceniane pozytywnie. Ostatnio opinię taką wyraził premier Liechtensteinu Klaus Tschütscher, podkreślając przede wszystkim, że kraj ten stał się regionalnym pracodawcą: państwo zamieszkałe przez nieco ponad 36 tys. ludzi oferuje ok. 33 tys. miejsc pracy⁴⁵. Stanowi to ewenement na skalę światową.

Kolejnym elementem integracji Liechtensteinu z Europą jest przynależenie do strefy Schengen. Decyzję w tym kierunku podjęto w lutym 2008 roku, kiedy to Księstwo podpisało umowę dotyczącą przystąpienia do strefy⁴⁶. Po spełnieniu wszystkich wymogów, w tym po akceptacji Parlamentu Europejskiego, Liechtenstein z dniem 19 grudnia 2011 r. został 26. państwem członkowskim strefy Schengen⁴⁷. Tym samym zniesiona została kontrola na granicy z Austrią, gdyż kontroli na granicy z Helwecją nie praktykowano już od końca 1923 roku.

⁴² H. Prange, *op. cit.*, s. 88–96.

⁴³ *Ibidem*, s. 102.

⁴⁴ *Der Europäische Wirtschaftsraum (EWR). Kurzinformation*, Wyd. Stabsstelle EWR, Vaduz 2012, s. 10–11. Dostępne w internecie: http://www.llv.li/amtstellen/llv-sewr-ewr_informationen.htm.

⁴⁵ *Liechtensteins Regierungschef sieht EWR als «Erfolgsgeschichte»*, <http://www.vaterland.li/index.cfm?ressort=home&source=sda&cid=106614> [odczyt z 13 maja 2012 r.].

⁴⁶ www.ec.europa.eu/delegations/switzerland/liechtenstein_and_eu/index_de.htm [odczyt z 15 kwietnia 2012 r.].

⁴⁷ Komunikat prasowy Rady Unii Europejskiej z 13 grudnia 2011 r. nr 18446/11, www.consilium.europa.eu, odczyt z 14 grudnia 2011 r.

W odróżnieniu od innych mikropaństw, Liechtenstein nigdy nie podpisywał ani z EWG, ani z UE umowy o tzw. ogólnej współpracy. Nie wydaje się to konieczne z uwagi na daleko idące powiązania w ramach EOG. Nie należy też oczekiwać, aby umowę taką podpisano w najbliższym czasie. Nie wiąże go także z Unią żadne porozumienie walutowe. Walutą w Księstwie jest frank szwajcarski i także w tym zakresie nie należy oczekiwać żadnych zmian. Niesie to ze sobą określone konsekwencje⁴⁸.

Relacje między Liechtensteinem a Unią Europejską – najważniejszą organizacją integracyjną na Starym Kontynencie – kształtują się zatem w oparciu o ramy wyznaczone porozumieniem dotyczącym Europejskiego Obszaru Gospodarczego. Wyjątkiem są kwestie dotyczące spraw rolnictwa i weterynarii. Te podlegają bowiem umowie między Unią a Szwajcarią, do której Księstwo przystąpiło w 2007 r. Rada UE zachęca Księstwo do pogłębienia współpracy z Unią, szczególnie w zakresie kwestii administracyjnych i prawnych w odniesieniu do spraw podatkowych. Jednocześnie zwraca uwagę, że należy dążyć do zwalczania oszustw podatkowych i zawarcia odpowiedniej umowy w tym zakresie⁴⁹. Konkluzje te Rada UE sformułowała w dokumencie z grudnia 2008 r. Pozostają one ciągle aktualne i zapewne będą wytyczać dalszy kierunek obustronnych relacji w przyszłości. Liechtenstein, podobnie zresztą jak inne mikropaństwa, traktowany jest przez Brukselę nieco podejrzliwie pod tym względem. Solą w oku pozostają niskie podatki w Księstwie.

W czasie obchodów Dnia Europy w 2010 r. premier Tschütscher stwierdził, że: „Liechtenstein nie jest członkiem Unii Europejskiej. Jednak poprzez członkostwo w EOG żyjemy w uprzywilejowanym partnerstwie z UE”⁵⁰. Bez wątplenia określenie stosunków między obiema stronami jako uprzywilejowane partnerstwo oddaje istotę rzeczy.

Podsumowując rozważania dotyczące podalpejskiego księstwa, należy postawić pytanie, czy może ono zostać członkiem UE. Na dzień dzisiejszy należy taką ewentualność wykluczyć, niemniej w przyszłości będzie to zapewne jedna z możliwych opcji polityki Vaduz. Wprawdzie Liechtenstein jest związany daleko idącymi więzami ekonomicznymi i politycznymi ze Szwajcarią, lecz już wstępując do EOG, mimo negatywnej decyzji Berna, dał wyraz możliwości podjęcia innej decyzji niż zachodni sąsiad. Najbardziej prawdopodobny byłby scenariusz wstąpienia Liechtensteinu do UE razem ze Szwajcarią. Należy zatem zgodzić się z opinią byłej minister spraw zagranicznych Księstwa, Andrei Willi, która stwierdziła, że im intensywniej Liechtenstein

⁴⁸ W momencie wzrostu wartości franka szwajcarskiego, szczególnie na początku sierpnia 2011 r., dało się zauważyć, że również mieszkańcy Liechtensteinu – co miałem okazję obserwować – masowo udawali się na zakupy do sąsiedniej Austrii. Kupowano przede wszystkim artykuły spożywcze i benzynę, gdyż było to opłacalne. W pewnym stopniu musiało to uderzać w miejscowy rynek zbytu tychże artykułów.

⁴⁹ Draft Council conclusions on EU relations with EFTA countries. Dokument nr 16651/1/08 z 5 grudnia 2008 r., <http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/08/st16/st16651-re01.en08.pdf> [odczyt z 5 kwietnia 2012 r.].

⁵⁰ Rede vom Regierungschef Dr. Klaus Tschütscher anlässlich der Feier zum Europatag am 11. Mai 2010 im Gymnasium Vaduz. www.ec.europa.eu/delegations/switzerland/documents/liechtenstein_eu/2010-05-11_rede_regierungschef_tschuetscher.pdf [odczyt z 13 czerwca 2010 r.] s. 6.

i Szwajcaria biorą udział w procesie integracji europejskiej, tym mniejsze znaczenie ma ich układ celny i tym mniej prawdopodobny będzie jubileusz 100-lecia tegoż układu⁵¹. Aby sprawdzić, czy tak się stanie, należy poczekać jeszcze jedynie 11 lat.

4. Podsumowanie. Co z dalszą integracją?

Europejskie mikropaństwa stanowią, mimo wszystkich braków i słabości, ważny element w integracji kontynentu europejskiego. Poprzez wielowiekowe związki ze swoimi silniejszymi sąsiadami dowiodły potrzeby swego istnienia. Z kolei poprzez aktywność na arenie europejskiej w ciągu ostatnich dwóch, trzech dekad udowodniły, że są konstruktywnym aktorem procesów integracyjnych. Ich zaangażowanie w proces integracji jest, co zrozumiale, zróżnicowane. Księstwo Liechtenstein jest bezsprzecznie najbardziej zaawansowane pod względem integracji z resztą kontynentu.

Wspomniane porozumienia między Unią Europejską a sąsiadującymi z nią mikrokrajami skłaniają do wniosku, że kontakty te są daleko posunięte i w zasadzie wiążą je z Unią pod względem gospodarczym, a częściowo również politycznym. Tak jak dawniej ich funkcjonowanie było możliwe dzięki przychylności sąsiadów, tak obecnie jest to możliwe dzięki szczególnym związkom z Brukselą.

Konieczność dalszego rozwoju kontynentu pod względem gospodarczym jest korzystna także dla europejskich minipaństw. Dalsza integracja nie wydaje się stanowić dla nich jakiegokolwiek zagrożenia. Wszak są to państwa znajdujące się w centrum Europy, a nie na jej obrzeżu i w związku z tym ich włączenie się w integrację europejską stanowi czynnik pozytywny. Ich przyszłość należy upatrywać raczej w kontynuacji bliskiej kooperacji z Unią Europejską i jej krajami członkowskimi. Nie musi to wykluczać, choć w odległej perspektywie, ich wstąpienia do organizacji. Jeżeli by rozpatrywać taki scenariusz, najbliższe jego spełnienia jest bez wątpienia Liechtenstein⁵².

Pozostaje pytanie, czy kraje o tak niewielkich rozmiarach i stosunkowo nielicznej ludności mogą w przyszłości zostać członkami Unii Europejskiej. Na chwilę obecną jest to scenariusz mało prawdopodobny, jednakże niewykluczony w perspektywie długoterminowej. Formalnie rozmiar państwa nie stanowi żadnej przeszkody w akcesji do UE, choć najmniejsze obecnie jej państwo członkowskie – Malta – posiada liczbę ludności ponad 11 razy większą niż Liechtenstein.

Gdyby rozpatrywać scenariusz ich ewentualnej akcesji do UE, należałoby zwrócić także uwagę na problemy instytucjonalne samej Unii. Ewentualne członkostwo w Unii oznaczałoby przyznanie tego typu państwom odpowiedniej liczby miejsc w Parlamencie Europejskim, Komitecie Regionów itd. Kraje te musiałyby także posiadać określoną liczbę głosów w Radzie UE. Miałyby także możliwość sprawowania Prezydencji w Radzie Unii Europejskiej, co przy ich bardzo szczupłych zasobach administracyjnych

⁵¹ H. Prange, *op. cit.*, s. 66. Opinię tę Andrea Willi wygłosiła w wywiadzie dla „Liechtensteiner Vaterland” w marcu 1998 r.

⁵² Na temat hipotetycznych kilku scenariuszy rozwoju sytuacji zob. np.: S. Gstöhl, *Liechtensteins Position im europäischen Integrationsprozess*. [w:] H. Prange [red.], *Zwischen Bern und Brüssel. Erfahrung Liechtensteins im Europäischen Wirtschaftsraum*, Chur, Zürich 1999.

i dyplomatycznych trudno sobie w tym momencie wyobrazić. Z drugiej strony obecne funkcjonowanie UE i jej instytucji jest zapewne modelem przejściowym, który będzie podlegał zmianom w przyszłości. Przy takim założeniu nie należy wykluczać żadnego scenariusza rozwoju wypadków, także przyjęcia w poczet członków europejskich mikropaństw, pod wieloma względami bardziej rozwiniętych (nie tylko jeśli chodzi o gospodarkę) niż istotna część obecnych członków Unii Europejskiej.